

СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

Т. Герлянд,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті розкриваються сутність, зміст та структурні особливості професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна компетентність, професійна підготовка.

У сучасних умовах зміни економічного, політичного, соціального та культурного життя суспільства зростає роль професійно-технічної освіти (ПТО), гостро постає проблема підвищення якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, висувуються нові вимоги до освітньої системи, покликаної формувати особистість з урахуванням тих умов, в яких їй належить працювати. Сучасному випускнику професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) доводиться вирішувати завдання, які не мають аналогів у минулому, а для цього йому потрібні аналітичні, інформаційні, рефлексивні, перцептивні, комунікативні та ін. вміння, тобто він повинен опанувати професійною компетентністю, бо вагомою виступає потреба виробництва у досвідченому фахівцеві, який володіє основами професійної майстерності та творчості.

Згідно лінгвістичного тлумачення, поняття "компетентність" (лат. *competentia*, від *competere* – спільно добиваюся, досягаю, відповідаю, підходжу) трактується як "володіння знаннями, що дозволяють судити про щонебудь"; "обізнаність, правомочність"; "авторитетність, повноправність". Широке розповсюдження у науковій літературі поняття "компетентність" отримало порівняно недавно. Наприклад, у педагогічному словнику

воно трактується як "поінформованість, авторитетність" [8].

Аналізуючи матеріали вітчизняних і зарубіжних досліджень, ми відзначили, що поняття "компетентність" і "компетенція" найчастіше вживаються як синоніми. Але, згідно словниковим даним, "компетенція" (від лат. *competere* – добиватися, відповідати, підходити) означає сукупність повноважень державних органів або посадових осіб, що визначають межі обов'язків у процесі здійснення ними своїх функцій, а також коло питань, з яких конкретна особа володіє знаннями та досвідом [4]. А "компетентність" – особистісні можливості посадової особи та її кваліфікація (знання, досвід), що дозволяють брати участь у розробці певного кола рішень або вирішувати питання самостійно, завдяки наявності у неї певних знань, навичок або рівень освіченості особистості, який визначається ступенем оволодіння теоретичними засобами пізнавальної або практичної діяльності [4].

Тому вирішення проблеми забезпечення випускників установ професійної освіти актуальними знаннями, навичками та сучасними компетенціями можливо, на наш погляд, лише шляхом розробки та впровадження прогресивних моделей ПТО, одним з яких виступає компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців. Реальність така, що комплексне впровадження сучасних комунікаційних сис-

Структурно-змістові аспекти професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників

тем (інтеграція радіо, телефону, комп'ютерних мереж, супутникового та кабельного відеозв'язку) і технологій віртуальної реальності вивели ПТО на новітню технологію навчання. Сьогодні можна стверджувати, що модель компетентнісного підходу концептуально сформульована і вона становить методологічну основу ПТО. Компетентнісний підхід передбачає не просто трансляцію знань, умінь і навичок від викладача до учня, а формування у майбутніх випускників саме професійної компетентності. При цьому, цей підхід припускає перегляд на інноваційній основі загальних принципів виділення цілей ПТО, відбору її змісту, організації освітнього процесу та оцінки освітніх результатів.

Основні концептуальні положення компетентнісного підходу щодо організації освітнього процесу ПТНЗ формуються так: зміст ПТО полягає у розвитку в учнів здатності вирішувати професійні проблеми у різних сферах і видах діяльності на засадах використання соціального досвіду, елементом якого є власний досвід учнів; в освітньому процесі ПТНЗ створюються умови для формування в учнів досвіду незалежного рішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем [1, с. 135].

Отже, зростаюча потреба суспільства в новій якості ПТО, усвідомлення важливості фундаментальних знань, загальнолюдських цінностей, спонукають учених займатися вивченням процесу саме професійного становлення майбутнього кваліфікованого робітника, визначення його професійно значущих якостей, серед яких особливе значення набуває професійна компетентність.

Теоретичною основою концепції професійного становлення особистості, формування її професійної компетентності стали дослідження К. Абульханової, Б. Ананьєва, О. Асламова, Б. Ломова, Н. Нечасва, Г. Суходольського, В. Шадрикова. Великий вплив на проектування її концепції надали роботи А. Бодальова, Ю. Забродіна, Є. Клімова, Т. Кудрявцева, А. Маркової, Л. Мігіної, Н. Пряжнікова, С. Чистякової. Особливий інтерес представляють праці зарубіжних авторів А. Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда та ін.

На основі вивчення робіт цих дослідників можна виділити такі положення: профе-

сійне становлення особистості має історичну і соціально-культурну зумовленість; ядром професійного становлення особистості є формування професійної компетентності, тобто розвиток особистості в процесі професійного навчання, освоєння професії і виконання професійної діяльності; процес формування професійної компетентності індивідуально-різноманітний, неповторний, проте в ньому можна виділити якісні особливості і закономірності; професійне життя дозволяє людині реалізувати себе, надає особистості можливості для подальшої самоактуалізації.

У формуванні професійної компетентності велике значення мають соціально-економічні умови, соціально-професійні групи і активність самої особистості. Суб'єктивна активність людини визначається системою стійко домінуючих потреб, мотивів, інтересів, орієнтацій та ін.

Професійне становлення передбачає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціального впливу на особистість, включення її в різноманітні професійно значущі види діяльності (пізнавальну, навчально-професійну та ін.) з метою формування у неї системи професійно важливих знань, умінь, якостей, форм поведінки та індивідуальних способів виконання професійної діяльності. Іншими словами, – це так зване "формування особистості, адекватне вимогам професійної діяльності, а професійна компетентність – одне з основних і найважливіших умов становлення цієї професійної діяльності.

Формування професійної компетентності, у свою чергу, продуктивний процес розвитку і саморозвитку особистості, освоєння і самопроектування професійно орієнтованих видів її діяльності, визначення власного місця в світі професій, реалізація себе в професії та самоактуалізація свого потенціалу для досягнення вершин професіоналізму. Вона являє собою динамічний процес адекватної діяльності, який передбачає формування професійної спрямованості і професійно важливих якостей, розвиток професійно значущих психофізіологічних властивостей, пошук оптимальних способів якісного і творчого виконання професійно значущих видів діяльності, відповідно до індивідуально-психологічних особливостей особистості. Цей процес реалізуєть-

ся через вирішення протиріч між актуальним рівнем розвитку зазначених аспектів професійної діяльності, соціальною ситуацією та розвиваючої провідної діяльності особистості.

Процес формування професійної компетентності опосередкований професійно значущими видами діяльності і соціальною ситуацією. Дієвість її формування залежить від таких умов: психологічно обґрунтованого вибору професії, професійного відбору, формування професійної спрямованості, поєднання змісту і технології професійно-освітнього процесу в навчальному закладі розвивального характеру і послідовне освоєння професіоналом системи взаємопов'язаних видів діяльності.

Про професійну компетентність фахівця як гостру педагогічну проблему дослідники заговорили лише в останні десятиліття. На різних етапах розвитку суспільства і науки педагоги-науковці вивчали особистість, її професійно значущі якості, здібності й уміння, визначали сутність різних видів професійної діяльності. На кожному історичному етапі розвитку суспільства висувався ряд вимог, що визначали призначення і функції робітника як особистості і професіонала.

Наприклад, О. Попова розглядала професійну компетентність як обізнаність і авторитетність, розраховані, в першу чергу, на продуктивне формування особистості. Близько за значенням дефініцією до поняття "професійна компетентність" є визначення, в якому говориться, що професійно компетентною є така праця, в якій на досить високому рівні здійснюється професійна діяльність, професійне спілкування, в якій реалізується особистість майбутнього кваліфікованого робітника. Також дослідниця уточнює визначення професійної компетентності як "психічного стану, що дозволяє діяти самостійно і відповідально; це володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції, які полягають в результатах праці людини" [5]. Поняття "компетентність" автор пов'язує з формуванням особистості і знаходженням такого стану, що дозволяє їй продуктивно діяти при виконанні трудових функцій і досягати відчутних результатів.

А. Маркова під професійною компетентністю розуміла систему знань, умінь і навичок,

професійно значущих якостей особистості, що забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня. У моделі професійної компетентності вона включала пізнавальні мотиви, раніше засвоєні професійно значущі знання, надлишкові або "несвоєчасні" знання, аспекти підготовки, що підлягають засвоєнню, результативні діагностики і самодіагностики; вважала, що професійна компетентність фахівця з професійною освітою – це складна єдина система внутрішніх психічних станів і властивостей особистості фахівця: його готовності до здійснення професійної діяльності і здібності (тобто вміння та можливості) виробляти необхідні для цього дії [2].

В. Сластьонін, І. Ісаєв, І. Міщенко, Є. Шиянов вважають, що педагогічна професія є перетворюючою та керованою. А для того, щоб управляти розвитком особистості, потрібно бути компетентним. Тому поняття професійної компетентності вони визначали як єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення професійної діяльності, як одну з характеристик професіоналізму особистості [3].

Н. Хмель вказує у своїх роботах, що професіоналом можна вважати робітника, який особисто відданий власній професії; успішно вирішує завдання навчання і виховання, використовуючи сучасні технології; освоєє норми, еталони професії, досягає майстерності в ній, при цьому усвідомлено розвиваючи свою індивідуальність засобами професії, разом з тим він усвідомлює перспективу, зону свого найближчого розвитку; досить соціально активний у суспільстві, вирішуючи проблеми всередині професії та пов'язані з нею тощо. Іншими словами, робітник-професіонал високого класу – це фахівець, який опанував високий рівень професійної майстерності, свідомо розвиває свій індивідуальний творчий внесок у справу навчання і виховання, що стимулює в суспільстві інтерес до професії [9].

С. Батишев говорив, що "професійна компетентність" – володіння необхідною сумою знань, умінь і навичок, які визначають сформованість професійної діяльності, спілкування і особистості як носія певних цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості; сукупність знань, досвіду, умінь гнучкого володін-

Структурно-змістові аспекти професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників

ня технологією та знаходження оптимальних засобів впливу викладача на учня з урахуванням його потреб та інтересів, прав і вільного вибору способів діяльності та поведінки [6].

У дослідженнях Н. Розова проблема професійної компетентності фахівця розглядалася як сукупність трьох аспектів:

1) смислового (включає адекватність осмислення ситуації в загальному контексті, тобто наявних зразків розуміння, відносин, їх оцінки);

2) проблемно-практичного (забезпечує розпізнавання ситуації, адекватну постановку та ефективне виконання цілей, завдань, норм за певних обставин);

3) комунікативного (концентрує увагу на адекватному спілкуванні в ситуаціях контексту і з приводу таких ситуацій, з урахуванням відповідних зразків спілкування та взаємодії. Такий аспект лежить в основі розробки Державного професійного стандарту для фахівця будь-якого профілю, зокрема, у Російській Федерації, тому що відображає однойменні аспекти його професійної підготовки) [7].

Проведений огляд наукових досліджень з проблеми формування професійної компетентності майбутнього кваліфікованого робітника дозволяє нам говорити про відсутність єдності в її визначенні, структурі, змісті, функціях. У зв'язку з цим, звернемося до витоків поняття професійна компетентність та аналізу робіт, що містять характеристики професійно значущих якостей кваліфікованого робітника, в числі яких особлива увага приділяється формуванню та розвитку його професійної компетентності. Вивчення наукової літератури показало, що коріння поняття "професійна компетентність" видозмінювалися з вимогами часу, які дійшли до сучасного термінологічного оформлення. Ці поступальні зміни свідчать про пошук науково обґрунтованих підходів до вирішення складної і багатоаспектної проблеми підготовки конкурентоспроможних, професійно компетентних фахівців у сучасних ПТНЗ.

Отже, на основі аналізу науково-педагогічної літератури ми схильні розглядати поняття "професійна компетентність" як сукупність знань, умінь і навичок, що визначають результативність праці; обсяг навичок виконання професійних завдань; комбінацію

особистісних якостей і властивостей, необхідних для виконання професійних функцій; комплекс знань і професійно значущих особистісних якостей; єдність теоретичної і практичної готовності до праці; здатність здійснювати складні професійні види дій та ін.

Ми розглянули різні підходи до змістового наповнення поняття "професійно-педагогічна компетентність" і прагнули звернути увагу на поступове уточнення змістовної частини цієї категорії. Разом з тим, особливе значення для нас мав той аспект проблеми, який пов'язаний з джерелом ключового визначення досліджуваного поняття, що допомогло нам сформулювати власне розуміння даної категорії.

Ми вважаємо, що професійна компетентність – це інтегративна властивість особистості, яка має комплекс професійно значущих якостей, високий рівень теоретичної та практичної підготовленості професійної діяльності на основі використання сучасних технологій для досягнення високих результатів.

З точки зору структурного аналізу поняття професійної компетентності ми виділяємо в якості її основних компонентів наступні:

– мотиваційний, який включає мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки та стимул до творчого вияву у професії, ставлення до неї, а також прагнення до особистісного кар'єрного росту;

– когнітивний компонент, що виявляється у з'ясуванні способів професійної діяльності, необхідних учню ПТНЗ для проектування та реалізації різноманітних технологічних процесів у своїй майбутній професії, тобто оволодіння певними професійними знаннями;

– рефлексивний компонент виявляє, у свою чергу, навички, контроль, прогнозування результатів власної праці, уміння усвідомлено контролювати результати власної діяльності та рівень особистого розвитку, особистісних досягнень; формування таких якостей майбутнього кваліфікованого робітника, як креативність, ініціативність, творчість, схильність до самоаналізу тощо. Він виступає регулятором досягнень та формування індивідуального стилю праці спеціаліста;

– поведінковий компонент включає формування адекватних способів трудової діяльності, уміння чітко висловлювати думки, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати, висловлювати судження, передавати раціональну та емоційну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати власні дії з діями колег, обирати оптимальний стиль спілкування в різноманітних ділових ситуаціях.

Висновки. Отже, уміння свідомо контролювати й оцінювати результати професійної діяльності та рівень власного розвитку, особистісних досягнень, здійснювати аналіз і рефлексію, визначати рівень розвитку самооцінки і продуктивно засвоювати професійні знання, готовність до власних навчально-виробничих дій зумовлює траєкторію розвитку професійної компетентності майбутнього кваліфікованого робітника.

Література

1. Компетенции в образовании: опыт проектирования [Текст] : сб. науч. тр. / под ред. А. Хуторского. – М. : Научно-внедренческое предприятие "ИНЭК", 2007. – 327 с.
2. Маркова А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя [Текст] / А.К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 55–63.
3. Педагогика [Текст] : учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. Слостенин, И. Исаев, И. Мищенко, Е. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
4. Педагогика профессионального образования : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений [Текст] / Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков и др. ; Под ред. В.А. Слостенина. – М. : Издательский центр "Академия", 2004. – 368 с.
5. Попова Е.В. Психолого-педагогическая компетентность как научно-педагогическая проблема [Текст] / Е.В. Попова // Известия Южного отделения Российской академии образования. – Выпуск 1. – Ростов н/Д., 1999. – С. 127–136.
6. Профессиональная педагогика : учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям [Текст] / Под общ. ред. С.Я. Батышева – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Ассоциация "Профессиональное образование", 1999. – 904 с.
7. Розов Н.С. Философия гуманитарного образования [Текст] / Н.С. Розов. – М. : Педагогика, 1993. – 328 с.
8. Словарь-справочник по педагогике [Текст] / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М. : ТЦ Сфера, 2008. – 448 с.
9. Хмель Н.Д. Теория и технология реального педагогического процесса [Текст] / Н.Д. Хмель : учебное пособие. – Алматы : АГУ им. Абая, 2002. – 90 с.

Т. Герлянд

Структурно-содержательные аспекты профессиональной компетентности будущих квалифицированных рабочих

В статье раскрываются сущность и структурные особенности профессиональной компетентности будущих квалифицированных рабочих.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная компетентность, профессиональная подготовка.

T. Gerlyand

Structural and substantive aspects of professional competence of future qualified workers

The article describes the essence and structural features of professional competence of future skilled workers.

Key words: competence approach, professional competence, professional training.